

Tyve og landstrygere

Af Olga Pedersen

Der har altid været mennesker, for hvem det har været svært at kende forskel på, hvilke ting der tilhørte dem, og hvilke der var andres.

Tyve kalder vi dem, en fælles germansk oldnordisk betegnelse, der egentlig blot betyder en person, der har noget hemmeligt for.

I vore dage er retsordenen lagt i faste rammer, en selvfølgelig del af vort liv. Fra fødsel til død lever vi inden for ordnede lovregler. De er et værn om vores kultur og om de værdier, vi har arvet efter vore forfædre, og som vi ønsker skal gå videre til vore efterkommere. Dybt i os ligger bevidstheden om ikke at stjæle.

Sådan har det været så længe mennesker har haft etablerede samfund, men grunden til og straffen for at overtræde reglerne har ikke altid været de samme.

Jyske Lov

I 1241 »gav« kong Valdemar Sejr den første danske lov, der er udstedt af en regerende konge i samarbejde med rigets rådgivere.

Loven byggede i vid udstrækning på ældre sædvaner, men indeholdt også regler, der var udtryk for nye principper. I Valdemarstiden (1157-1241) fandt en lang række samfundsendringer sted i hele Europa, og lovgivningsarbejdet må ses i lyset af dette.

De emner, der blev lovgivet om, var hovedsagelig person-, familie- og arveret, fast ejendom og forhold vedrørende landsbyfællesskabet samt drab, legemskrænkelser, hærværk, tyveri

og ran samt forbrydelser mod sædeligheden. Loven blev gældende for dansk retsbevidsthed i næsten 500 år og blev et håndgribeligt våben mod lovløshed af enhver art og kunne som sådan bruges af dommerne ved herredstingene.

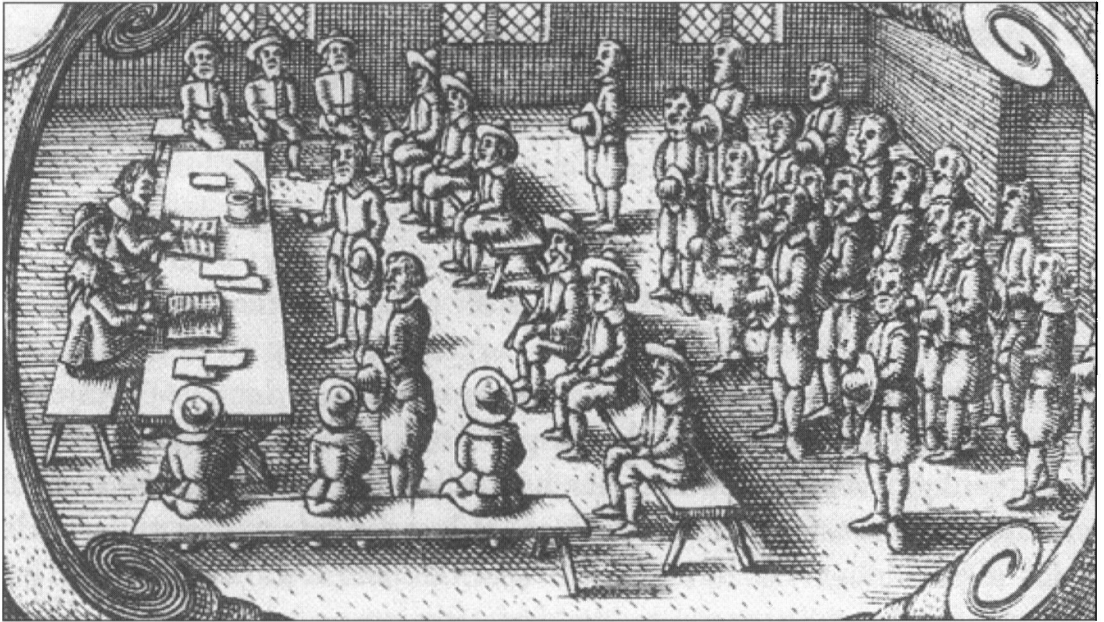
Der kan som nævnt være mange grunde til at forgribe sig på andre menneskers ejendom. Tyveri kan være dikteret af misundelse, men tidligere var det ofte af bitter nød. Simpel mangel på det daglige brød og klæder, gjorde ofte både voksne og børn til tyve.

Der er aldrig blevet set med milde øjne på tyveri, ejendomsretten er hellig for de fleste, og har vi end forsøgt at opnå at »få har for meget og færre for lidt«, har det ikke betydet, at man har accepteret, at der er nogle der tager selv. Det er stadig strafbart at stjæle.

Jyske lov indledes med ordene: »Med lov skal man land bygge. Men ville hver især nøjes med sit eget og lade andre nyde retfærdighed, så behøvede man ikke nogen lov«.

Straffen

I følge gammel sædvaner havde det altid været tilladt selv at dræbe en tyv, hvis man greb ham på fersk gerning. Det var ikke længere tilladt, Jyske Lov bestemte, at den bestjålne skulle overlevere tyven til kongens embedsmand, for at denne kunne dømme ham til døden. Loven gav endog en begrundelse for dette: »Kongens embedsmand hænger tyven for retfærdighedens skyld og for kongens magt, ikke af hævn«.

Herredsting med herredsfoged og -skriver ved bordet og de siddende stokkemænd, der omgiver de to, der fører sag. Uden for stokkene stod tingalmuen. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 14.

Den magtfulde middelalderkirke var en vigtig faktor i forarbejdet og udgivelsen af Jyske Lov. Fra kirkelig side ønskede man at straf skulle have en afskrækkende virkning. Det troede, eller i hvert fald håbede man på at dødsstraf ville have. For øvrigt stod der i Moseloven i bibelen, at Gud ønskede »øje for øje og tand for tand«.

Dødsstraf blev ud fra disse betragtninger anvendt både i middelalderen og op i 16- og 1700-årene. Straffedes der ikke hårdt, hidkaldte man Guds vrede over folket. Det ses f.eks. af, at der i 1537 blev indført dødsstraf for méned med den begrundelse, at »Gud er hårdelig fortørnet over de mange méneder...«.

Grænsen for hvornår dødsstraf blev anvendt, var fra de gamle lovreglers tid, at man

blev dømt til døden for tyveri af en værdi af en halv mark. Det var dog også et ret betydeligt beløb, idet en okse f.eks. stod til én mark. Denne grænse bibeholdtes i Jyske Lov.

Der blev dog også givet mulighed for at dødsdømme for tyveri af mindre end en halv mark, idet der i paragraf 89 stod: »Hvad tyven end stjæler af koster, der er mindre end en halv mark værd, så skal han, hvis han bliver grebet med det og ført til tings, have tyvsmærket og give kongen tre mark og bonden erstatning. Men kommer tyven bundet til tinge med tyvekosterne, da skal han, hvor ringe end tyvekosterne er, og hvis han i forvejen har tyvsmærket, hænges...«

Tyvsmærket betød at den pågældende blev brændemærket, enten i panden eller på hån-

den. På det ville man altså altid kunne kende en person, der havde være straffet for tyveri af en værdi til under en halv mark en enkelt gang. Anden gang faldt der dødsdom.

I 1600-årene stod tyveri af de samme værdier stadig til dødsdom. Mange er de mænd, der er blevet dømt til »galge og gren«, som der stod i dombøgerne, en betegnelse der stammede fra gammel tid, og efter hvilken det var den bestjålne ret selv at klynge tyven op i en gren, hvor som helst han fandt det bedst.

Kvindens dødsstraf fuldbyrdes på anden vis. »For deres æres skyld« blev de levende begravet under en galge. Hovedet lod man blive oven for jorden, men der sættes en balje over det. Derfor ses betegnelsen at blive »dømt til galge eller balje«.

Fængselsstraf

Fra omkring 1550 blev det almindeligt i Europa, og dermed også i Danmark, at frihedsberøve lovovertrædere. Blev en forbryder derfor ikke dømt til døden, kunne han risikere livstid i fængsel. For mænds vedkommende betød det at »arbejde i jern« på Bremerholm i København, hvortil forbrydere fra hele landet blev ført. Fangerne var lænket sammen to og to, og forholdene i fængslet betød, at en fjerdedel døde inden for det første år. Livstidsstraffen blev derfor som regel ikke ret lang.

Danske Lov

I 1683 indførtes Christian Vs Danske Lov. Princippet om straf som afskrækkelse blev opretholdt, ligesom dødsstraf stadig anvendtes ved forbrydelser som:» At bekende sig til den katolske religion, hvervning til fremmed krigstjeneste, overfald på dommeren i retten, at slå sine forældre, manddrab, blodskam, voldtægt, omgængelse med naturen, tre gange begået ægteskabsbrud, fosterdrab, røveri, mordbrand, guds-

bespottelse, kirkeran, majestætsforbrydelse og at udgive sig for at være kgl. embedsmand«.

Straffen blev i almindelighed fuldbyrdet ved halshugning, i enkelte tilfælde ved hængning. Som en slags ekstrastraf i særlig grove tilfælde, kunne det blive bestemt, at hovedet eller en hånd skulle sættes på stage, eller at tungen skulle rives ud. I de fleste tilfælde var forbryderen dog dræbt inden disse strafillæg blev bragt til udførelse - i al fald må det have været nødvendigt, hvis hovedet skulle stages. Hensigten med ekstrastraffen var, at den skulle virke særlig afskrækkende, og det har den sikkert også gjort. Det har været en barsk oplevelse at gå forbi en galge og se en krop hænge og dingle, mens hovedet sad på en stage ved siden af.

I trolddomstilfælde, eller hvor det drejede sig om hekse, var straffen som oftest at blive brændt levende på bålet. Der var dog også andre forbrydelser, der straffedes med brænding, men så havde man som regel hugget hovedet af forbryderen først.

Danske Lov ønskede at mildne straffen for flere forbrydelser, deriblandt tyveri, og i 1700-årene benådede kongen ofte tyve. De blev derimod straffet med tugthus. Det var dog stadig ikke til nogen glæde for forbryderne, idet forholdene i landets fængsler på den tid må betegnes som umenneskelige. Først langt op i 1800-årene begyndte man at betragte forbrydere som mennesker, der efter at have udstået en straf skulle tilbage til samfundet, og der blev derfor arbejdet på at forbedre fængslerne.

Tortur

Det er en udbredt opfattelse, at tortur stort set kun har været anvendt i forbindelse med hekseprocesser i Danmark. Jyske Lov omtaler slet ikke tortur, eller som det også betegnedes »pinligt forhør«. En forbryder blev på de tider dog ikke betragtet som en person, der skulle holdes

Bøddeltakster, fastsat ved kongelig reskript af 1698. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 27

For et hoved med sværd at afhugge	10 dlr.
For et hoved med økse at afhugge	8 dlr.
For en hånd eller finger at afhugge	4 dlr.
Et hoved og en hånd at sætte på stejle for hver 2	4 dlr.
For at hænge	10 dlr.
For en af galgen at nedtage	4 dlr.
For en hel krop at lægge på stejle og hjul	7 dlr.
For en at slå arme og ben i stykker og lægge på stejle	14 dlr.
For en krop at nedgrave i jorden	3 dlr.
For en død krop at udføre af by	2 dlr.
For en at partere og lægge på stejle	12 dlr.
For hvert kneb med gloende tænger	2 dlr.
For at brændemærke	4 dlr.
For kagstrygning	5 dlr.
For at piskes af byen	7 dlr.
For at vise af byen og herredet	4 dlr.
For at brænde en krop	10 dlr.
For at brænde pasquiller eller andet deslige	3 dlr.
For at slå navn på galgen	2 dlr.

hånd over, og greb man en tyv på fersk gerning, havde man lov til at binde både ham og hans familie, indtil retten havde afgjort, om de alle var tyvagtige. Dog havde de ret til og krav på »at have fred til tinget og fra, med mindre han vedgår tyveriet«.

Danske Lov siger i sit 20. kapitel om tortur: »Ingen skal pinligen forhøres, uden han tilforn er dømt til døden for nogen ugerning...«

Der er dog ingen tvivl om, at en form for tortur, eller hvad vi i dag ville opfatte som tortur, har været anvendt i mange tilfælde. I 1772 siger et kongeligt reskript, at »der på forhånd skal tages bestemmelse om, hvor mange slag vedkommende skal have og der skal bruges al mulig forsigtighed for at undgå legemsbeskadigelse og overalt forholdes, så kommissionen kan stå til ansvar«.

Gravers Hansen

Det kan dog se ud som om Gravers Hansen, der stod for retten på Ribe Rådhus den 8. juli 1597 har været udsat for en vis pression.

Gravers var født i Jernvedlund. Han var tilsyneladende kreatur- og hestehandler, men fritstelsen til at handle med andre end sine egne kreaturer og heste var for stor for ham.

Han blev grebet på fersk gerning af Søren Skriver og bekendte for retten, at han sammen med sin kones søster Anna have stjålet en ko og en okse på Gabøl mark. Dyrene tilhørte Søren Skriver, der da også fik sine dyr igen.

Måske kunne Gravers være sluppet med skrækken for dette tyveri, hvis han havde ladet det være dermed. Men da man nu havde fat i ham, blev han forhørt angående andre tyverier på egnen, og det viste sig at han var skyldig i fle-

re af disse. Det drejede sig om en brun okse fra Peder Mogensen i Kærbøl, en hest fra Jørgen Villadsen i Jernvedlund, en okse fra Jens Simonsen i Obbekjær, to gæs fra Anders Svendsen, og fem får fra Jesper i Gelsbro. De sidste blev slagtet, og da Kristen Tækker stjal et sort øg fra jomfru Kristine i Wardho, solgte Gravers den for ham til en gammel mand i Bredsted.

Endelig tilstod han, at han havde haft til hensigt at »tage livet af Thomas Dover, stadsbud« den næste dag, idet han mente derved at kunne se udvej for at flygte fra fængslet.

Nu skulle man synes synderegistret var langt nok til at dømme ham til galgen, alene mordtruslen mod Thomas Dover skulle være nok. Det var dog alligevel en sidste forbrydelse, der blev afgørende, og det var »da efterdi Gravers Hansen selv bekender, at han stjal en liden sort øg fra Laurids Knudsen i Skibelund, så for denne hans egen bekendelse dømte de ham til galge og gren og til at betale bonden hans koster igen«.

Marine Mikkelsdatter

Marine Mikkelsdatter har tilsyneladende været en dreven tyv, og der kan nok være grund til at undre sig over, hvorfor og hvordan hun har haft adgang til de mange Ribe borgeres hjem. Tilsyneladende har hun frit gået ud og ind i alle huse.

Den 5. januar 1613 stod hun i Riberhus Ret og Råd og bekendte 88 tyverier, begåede i byen. De fleste af tyvekosterne var klæder af bedre beskaffenhed. De blev videresolgt til byens damer, ofte efter at have gennemgået en eller anden forandring.

Nogle af tyvekosterne blev solgt på torvet, mens andre ting, som f.eks. da hun stjal et par store messingkerter fra Hans Hansen i Sortebrødregade, blev solgt til private. Den ene til Anders Skjøtters hustru for halvanden mark,

og den anden til Dorthe, Jacob Mejlbys hustru, for otte skilling.

Fra biskoppen Peder Hegelunds hus, hvortil hun tilsyneladende også havde fri adgang, stjal hun en barnekåbe. Den købte Dorthe Jacob Mejlby også. Hun var i det hele taget storaf-tager af tyvekosterne.

Inde hos bispren tog hun i forbigarten også en engelsk kåbe, foret og med fløjslsnøre. Selve kåben var vævet af det fineste stof. Foret og fløjslsnorene sprættede hun af, og kåben kastede hun derefter tilbage i Hegelunds have. Den har sikkert været for let genkendelig, og derfor farlig at gå med på Ribes gader.

Fra Mads Roed i Stenbrogade stjal hun et engelsk klædesskørt. Hun pillede underforet af og solgte det til Margrethe Lauridses, mens selve skørtet gik til Karine Gregerskones datter. Da Marine nu var inde hos Mads Roed, tog hun et forklæde med, som blev solgt til Marine Svertkone.

Marine Mikkelsdatter havde altså en livlig handel, og en lang række af byens damer var hendes aftagere. Ved rettergangen påstod hun, at de havde vidst, det var stjalne sager, men havde alligevel opfordret hende til at komme med mere. Flere af dem indrømmede, at de havde været kunder hos Marine, men naturligvis ikke, at de havde vidst det var tyvekoster de havde købt, og Marines påstand om det modsatte fik ingen indflydelse på dommen.

Ansigt til ansigt med syv rådmænd blev Marine »dømt fra hendes hals og hendes hoved på galgen«.

I dombogen blev skrevet at »hun upint har bekendt«.

Der er måske grund til at tænke på, hvorfor det var nødvendigt at skrive at hun var upint, hvis man aldrig brugte tortur.

Andre slags tyve

I 17- og 1800-tallet var omflakkende fattigfolk et stort problem i hele Europa. Efter reformationen i 1536 var det ikke længere kirkens opgave at forsørge fattige. Der var heller ikke mulighed herfor, idet kirken ikke længere rådede over de samme midler, som den havde gjort i middelalderen.

Egentlig lovgivning om forsørgelse af fattige i Danmark blev der først tale om i 1708. Loven var stort set blot en vedtagelse af, at fattige og hjemløse var uønskede, og der blev derfor givet de enkelte byer og sogne ret til at jage dem ud.

Det kom til at betyde, at flokke af hjemløse drev omkring fra sted til sted. Der findes eksempler på, at der uden for de store østdanske byer blev afholdt klapjagter på fattige, og at børn fra byerne blev glemt i nærheden af en flok.

Derved blev fattige forældre i det mindste fri for at se på, at deres børn døde af sult.

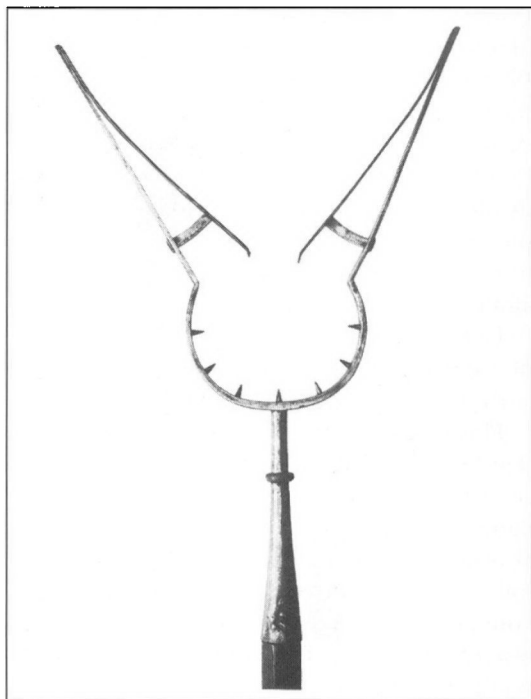
Det er klart at mange fattige stjal, hvor de kom frem. Det var deres eneste mulighed for at få mad og husly. Befolkningen var bange for dem, hvilket nok heller ikke altid var ubegrundet. For de fattige gjaldt parolen: »Tænk først på dig selv, eller du er en død mand«.

Det kunne man også blive for at gå ind i en andens mands spisekammer eller hønsehus, og hente sig en flæskeside eller suppehøne. I flere hundrede år var dødsstraffen nemlig en af metoderne til fattigdomsbekæmpelse. Løsgænger og et omflakkende levned straffedes hårdt. I en lovplakat den 11. maj 1810 blev det pålagt dommerne at tage særlige hensyn til børn under 15 år, »et barn kan undertiden af ungdoms dårlighed eller forlokkelse, begå en forbrydelse, uden at dets karakter i øvrigt er fordærvet, hvilket den derimod ville udsættes for at blive om en sådan skulle indespærres med andre gamle forbrydere«.

Det fik mange løsgængere til at håbe, der ville blive taget særlige hensyn til børn, og i årene derefter vrimler retsprotokollerne med sager om børn, der blev anholdt og forhørt for tyveri.

I øvrigt kunne små børn jo lettere kravle ind ad en lille luge til hønsehuset eller komme gennem et vindue, hvor de voksne uhjælpelig ville komme til kort.

Enhver dommer dømte dog stadig efter, hvilket syn han selv havde på en anholdt, og mange dommere mente, at et vanartet barn skulle straffes så tidligt som muligt for derved at

Menneskefanger. En to meter lang stage med et bøjleformet redskab med jernpigge. Brugtes til at fange flygtende fanger, idet man bagfra skubbete bøjlen ind over halsen på dem. Illustration fra Ret og straf i Danmark. Nationalmuseet 1986 s. 61.

forhindre, at det senere i livet blev en endnu større og forhærdet forbryder.

Hans Henriksen fra Rødding

Ellen Nielsdatter blev født i Varming omkring år 1718. Hun hørte til blandt de fattigste og havnede, uden at det er klarlagt hvornår, blandt de omflakkende flokke. Da hun var omkring tyve år gammel blev hun på Lolland gift med Hans Hansen, og med ham fik hun tre børn. Hun oplyste senere, at han var død.

Ellen vendte derefter tilbage til hjemegnen Seem og Varming sammen med sine børn, to døtre og en søn. Hun strejfede omkring og tiggede, og måske var hun ikke ildeset alle vegne, idet hun og børnene gentagne gange overnattede hos Peder Smed i Seem, der tilsyneladende ikke var ene om at huse omstrejfer, idet både Just Lassen i Lustrup og Mads Smed i Varming i retssagen blev nævnt i forbindelse med de ulovlige overnatninger. Det var ikke tilladt at huse omflakkere, man havde i stedet pligt til at føre dem til herredsfogeden, der så skulle tage affære.

Den 4. april 1759 kom Ellen og hendes flok til Seem, og Peder Smeds datter gik ud for at lyse for dem, så de kunne finde vej i mørket.

Flokken af fattige omvandrerere bestod foruden Ellen Nielsdatter og hendes tre børn, Maria, Christina og Niels, af Mette Marie Pedersdatter og Hans Henriksen. Den sidste forsøgte at ernære sig ved, foruden at tigge, at tilbyde folk at lodde kedler og gryder. Efter at være kommet under tag og have drukket noget brændevin, sneg Ellen og Hans Henriksen sig ud til Iver Pedersen i Varming. Her brød Hans Henriksen nogle sten ud af muren, så han kunne få åbnet døren og komme ind i huset, hvor han måske i forvejen vidste, der stod et par udmærkede kedler. Han stjal dem, og parret tog dem derefter med sig til Seem.

Tyveriet blev naturligvis anmeldt straks efter det var opdaget, og om morgenen den 6. april 1759 blev hele flokken taget til fange og arresteret for tyveri og løsgængeri. De blev alle ført til Ribe Rådstue og indsat i arrestkammerne.

Da havde Hans Henriksen tilsyneladende allerede nået at afhænde kedlerne til gørtler Mogens Sivenborg i Ribe. Mogens afleverede straks varerne, da han blev klar over, at det var tyvekoster, han havde købt.

Den 20. april blev der afholdt forhør over de implicerede parter. De to døtre, Maria og Christina, der var henholdsvis 19 og 16 år gamle, kunne fortælle retten, at de var ukonfirmerede, uden arbejde, uden fast opholdssted og at de godt nok havde set moderen og Hans Henriksen komme tilbage til Peder Smeds med de to stjalne kedler. Christina havde endvidere bemærket, at moderen var beruset.

Christina fortalte, at hun var forlovet med Hans Henriksen. Den tolvårige Niels kunne kun bidrage med at udtale, at han ikke havde set moderen komme tilbage fra tyvetogten, men næste morgen havde han set kedlerne.

Mette Marie Pedersdatter var 15 år gammel, og hun var ret ny i de omflakkendes verden. Hun havde haft flere forskellige pladser, men var aldrig blevet ret længe de enkelte steder. Heller ikke hun var konfirmeret og havde derfor ikke noget skudsmål at fremvise. Hun kendte ikke noget til tyveriet og sagde endvidere, at hun aldrig havde opdaget, at hverken Ellen eller nogen af hendes børn havde stjålet, men hun havde hørt at Hans Henriksen havde stjålet et sted i nærheden af Tønder.

Dommene

Der blev dømt i to omgange i denne sag. Den 19. april blev der truffet afgørelse om, hvad der skulle ske med de unge Maria, Christina, Niels og Mette Marie.

Maria havde gået ledig længst og kunne ikke fremvise noget skudsmål. Dommerne kunne godt se hun var af et svageligt helbred, men fandt alligevel, at det var nødvendigt at dømme hende til trekvart års arbejde i Viborg Tugthus.

Christina, der skønt hun kun var 16 år, havde haft den frækhed at trolove sig til ægteskab uden at være konfirmeret, blev idømt samme straf.

Den 15-årige Mette Marie slap med et halvt års arbejde samme sted fordi hun »både i år og forrige år har løbet omkring og tigget«.

Til sidst stod den 12-årige Niels foran dommerne. De vurderede, at han burde straffes, fordi han lige som de forrige havde »omstrøffet landet med trygleri og lediggang«. Niels fik et halvt år i Viborg Tugthus.

Efter de fire unge var blevet ført til Viborg og havde begyndt deres afsoning, stod Ellen Nielsdatter og Hans Henriksen foran otte dommere den 15. maj.

De to kedler blev fremvist, og ingen af de to fanger nægtede at have stjålet dem. Den ene kedel var af kobber og vejede ti skålpund, den anden var af messing og vejede tre pund. De blev vurderet af retten til at have en værdi af 24 skilling pr. pund for kobberet og 18 skilling for messinget. I alt blev det til 3 rigsdaler og 6 skilling.

Ellen Nielsdatter havde ikke været straffet før, og hun havde jo heller ikke været med i selve tyveriet hos Iver Pedersen. Hun havde dog som en slags håndlanger hjulpet med at bære tyvekosterne til Seem. Hun var derfor at anse som tyvens medvider og burde selvfølgelig straffes. Hun blev dømt til at »miste sin hud i fængslet«, samt til at arbejde tre år i Viborg Tugthus, fordi hun som løsgænger »havde strejftet om med trygleri og lediggang i denne egn«.

At »miste sin hud i fængslet« betød, at Ellen

Nielsdatter, nøgen og bundet til »kagen«, eller »skampælen« skulle piskes af byens kagmand.

Hans Henriksen tilstod, at han havde været straffet en gang før, nemlig for et tyveri i Rendsborg. Han havde været indsat i Glückstadt Tugthus. Det blev ham dyrt at stå. Dommerne vurderede, at selv om han var at regne som mindreårig, og de to kedler ikke repræsenterede nogen større værdi, var det bedst at hænge ham, da han tilsyneladende var uforberdlig og fængselsstraf var uden virkning på ham. Ifølge forordningen af 4. marts 1690 blev Hans Henriksen fra Rødding dømt til »at straffes med galgen«. Han var 20 år gammel og der står i dombogen, at både han og Ellen Nielsdatter overhørte dommene »uden bånd eller fængsel«, hvilket betød at de dog ikke var så farlige forbrydere, at det var nødvendigt at holde dem bundne.

Hans slap dog for galgen, i al fald denne gang. Han fik tilsyneladende lejlighed til at flygte. Dommen blev konfirmeret af Højesteret den 10. december samme år, men kunne ikke eksekveres før alle undersøgelser omkring sagen var færdige, og inden man fik de relevante oplysninger om forbryderen frem fra retten i Tønder, gik der næsten et år, og den 3. juni 1760 omtales han i en skrivelse i sagen, som »den bortrømte delinquent Hans Henriksen«.

Anne Kjerstine Axelsdatter

Natten mellem den 9. og 10. oktober 1811 lå Niels Pedersen Smed i Nørre Vejrup i sin sødeste søvn. Alle døre og vinduer var låst. I storstuen lå en gammel aftægtsmand i alkoven. Han blev pludselig klar over, at han ikke var alene i stuen og råbte op, så husets folk kom styrrende til.

Det viste sig, at et vindue var blevet brudt op, og fra et chatol var der taget en del kvindekleder og noget uld. Tyven var flygtet og havde

En afstraffelsesmetode var at piskes ved byens kag. Delikventen blev lænket fast til kagen og piskedes af bøddlen. Billedet viser kagmanden fra Tønder. Figuren, der nu findes på Tønder Museum, har engang været topfigur på byens kag. Det viser mestermanden i fuld mundering med rettersværdet ved siden. Foto: Tønder Museum.

tabt de fleste af tyvekosterne i sølet lige uden for vinduet. Niels Smed og hans folk kunne ikke spore tyven i den mørke og regnfulde nat, eller de havde ikke mod til forfølgelsen, så de ventede til det blev lyst, hvorefter de i samlet flok drog til Grisbæk nord for Vejrup, hvor de havde hørt, at et fremmed kvindfolk holdt til på et lille sted, der kaldtes Grisbækborg.

Her forlangte de at se den fremmede kvindes pas og at gennemgå hendes ting. De måtte gå slukørede hjem. Anne Kjerstine Axelsdatter havde tilsyneladende rent mel i posen.

Efter at have sundet sig lidt over at være blevet antastet og forhørt og have klaret frisag, fik hun lyst til at hævne sig og begav sig til Niels Pedersen Smeds gård i Nørre Vejrup, hvor hun kom i mundklammeri med Niels og hans kone. Anne Kjerstine har nok været lidt overmodig over sin sejr med hensyn til tyveriet, og råbte til Niels »du har mistet meget, men du skal miste mere«.

At true nogen var altid farligt, og denne trussel lød ekstra ondsindet. Var der ikke ligesom noget hekseagtigt i sådanne ord? Angsten for hekseri og trolddom havde ikke sluppet sit tag i folk. Skønt de store hekseprocessers tid lå flere hundrede år bagude, vidste man trods alt aldrig. Niels blev alvorlig bange, han anholdt hende med det samme og førte hende til herredsfogeden, der straks kunne se sagens alvor og bragte kvinden til arresten i Ribe.

Anne Kjerstine har nok været et af de mennesker, der har svært ved kende forskel på, hvad der var hendes og hvad der ikke var, for da hun om natten mellem den 9. og 10. oktober flygtede fra chatoltyveriet og løb en omvej for ikke at blive grebet, kom hun hos Hans Christian Pedersen i Vibækborg for skade at tage et par af hans høns, eller rettere en høne og en kylling. Hun tog dyrene med sig til det lille hus på Grisbæk mark.

At de to dyr mangledes i hønseshuset, blev først opdaget langt op ad dagen og blev naturligvis straks anmeldt til herredsfogeden, men da var det for sent. Høne og kylling havde måttet lade livet og var spist. I modsætning til tøjet fra chatollet, der aldrig blev fundet hos Anne Kjerstine, var det dog svært at bortforklare de hvide og gule fjers tilstedeværelse uden for huset Grisbækborg.

Anne Kjerstine blev siddende i Ribe Arrest meget lang tid. Af forskellige grunde trak sagen i langdrag, og hun opnåede en vis frihed til at færdes i hele arresthuset, hvilket også ville sige i arrestforvarerens private lejlighed. Her stjal hun en dag et blomstret køkkengardin med frynser og et musselinhalstørklæde, og på loftet så hun sit snit til at tage en natskjorte og en serviet.

Tyverierne blev opdaget og varerne tilbageleveret, og havde det ikke været fordi hun allerede tidligere havde været indsat et år i Glückstad Tugthus for tyveri, var hun måske blevet frikendt. Nu blev det imidlertid to høns, ansat til en værdi af en rigsdaler, der kom til at koste hende fire år i Viborg Tugthus. Endvidere blev hun dømt til at udrede sagsomkostningerne, der beløb sig til 55 rigsdaler til anklageren og 42 til forsvareren. Arrestantinden var »løs og ledig« under domsafsigelsen og erklærede sig ovenikøbet fornøjet med den.

Drengene Jørgen Christian og Peder

Den 31. september 1810 blev der begået en del tyverier på nogle gårde i Vejen og Malt sogne. Enken Karen Lucas pågreb to drenge, Jørgen Christian og Peder Christensen. De stak dog af fra hende og søgte tilsyneladende til Hans Skrædder på Sønderskov Mark, der siden blev dømt for at have huset dem og opmuntret dem til tyveri.

Niels Jørgen på Maltbæk Mark fangede den ni-årige Peder igen. Jørgen Christian blev først pågrebet sammen med forældrene ved »den befalede almindelige jagt på betlere« den 9. februar året efter. Alle, også forældrene, blev der- efter stillet for retten.

Udbyttet af de to drenges tyveri blev ikke stort. Fra kontrollør Kjeldsen drejede det sig om nogle pjalter af linned, fra Karen Lucas en dug, lidt hørgarn og en gammel sok, og fra Niels Jørgen på Maltbæk Mark en skjorte. Værdien af det stjalne ansattes til fem rigsdaler fire mark og otte skilling.

De to drenge og deres forældre er et eksempel på, hvordan et forholdsvis lille tyveri kunne betyde, at en familie blev splittet ad. De omflakkende kvinder fødte ofte deres børn i forskellige sogne, og der hvor man var født, var man senere forsørgelsesberettiget, mindre u-konfirmerede børn fulgte dog moderen til hendes fødesogn.

Jørgen Christian Pedersen blev født i Næs- bjerg Sogn den 18. september 1801, mens bro- deren Peder blev født i Tyrstrup Sogn 1805. De var halvbrødre og havde samme mor. Det var Anna Chatrine Pedersdatter, der blev født i Burkal Sogn omkring 1760. Efter konfirmation- en begyndte hun straks at flakke om og tigge sig til sit brød. Hun giftede sig på et tidspunkt med Christen Lauesen og fik med ham fire børn. Under det omflakkende, hårde liv døde de tre. Den første blev begravet på Stauning Kirkegård, den anden i Hvidbjerg, og den tredje på Gammelstrup Kirkegård. Da manden døde, havde hun altså kun sønnen Jørgen Christian. På et tidspunkt sad hun et års tid i Varde Tugthus, dømt for omløberi, og hun havde tillige udstået en straf i Tønder Arrest for tiggeri.

Senere slog hun sig sammen med Christen Pedersen. De giftede sig ikke, men levede »et

forargeligt levned« sammen. Et uægteskabeligt samliv forargede altid mennesker, men værre var det, at Gud så med stor fortrydelse på så- danne forhold. Christen var født i Grandslev Sogn i Århus Amt. Han påstod selv, at han var 30 år gammel, men retten fandt dette usandt, da han så ud til at være ca. 50 år. Både han og drengen Jørgen Christian, nægtede sig skyldig i nogensinde at have stjålet.

Dommene

Christen Pedersen og Anne Kjerstine blev dømt for omflakkeri, liderlighed, ryggesløshed og slet omsorg for deres børn. Christen fik et halvt år i Viborg Tugthus. Som en slags und- skyldning for ham, blev der set på, at han var fattig og desuden ikke var legemlig stærk. Anne Kjerstine fik et år, idet retten mente man kun- ne have forventet, at hun som moder skulle ha- ve været endnu mere omhyggelig end manden, med sine børns opdragelse.

Når straffen var udstået, skulle de hver især hjemsendes til deres fødesogne, han til Grands- lev og hun til Burkal, og de fik pålæg om at holde sig fra hinanden for fremtiden. Hjemsoagne- ne skulle så sørge for at de blev sat til at arbejde for føden.

Drengene Jørgen Christian og Peder kunne også dømmes for omflakkeri, idet de »snart var langt oppe i Nordjylland og snart helt nede i Holsten«. Den mindste indrømmede endog at de ofte havde stjålet, men da han var for lille til at blive straffet i Viborg Tugthus, og der ikke forelå noget bevis for tidligere tyverier, måtte retten lade dette fare.

Om broderen, den 14-årige Jørgen Christi- ans sag, vurderede dommeren anvendelse af plakaten af 1810, men fandt at den »finder in- gen anvendelse på disse drenge, der fra vuggen har drevet omløberi og tiggerhåndværk, samt er blottet for al sjæls dannelse...«

Retten havde dog hidtil været nådige overfor dem og ladet dem sidde i samme arrest, men på grund af de mange arrestanter var dette ikke længere muligt.

Drengene blev dømt til at blive i fængslet indtil moderen kom tilbage. Derefter skulle de sendes til Burkal Sogn, hvor »vedkommende øvrighed skulle sørge for at de begge blev oplært i kristendommen og anvendt til nyttige håndteringer«. Desuden skulle de piskes i fængslet.

Det sidste må man håbe har hjulpet, så de aldrig mere flakkede om og stjal for føden, og at den gode Gud ikke er blevet alt for »hårdelig forarget« over de to fattige drenge og deres færden rundt i Jylland og Holsten.

Kilder

Den Jyske Lov.

Christian V. Danske Lov.

Ribe Rådstuedombog. Afskrifter gjort af Bue Kaae.

Lustrup Birks justitsprotokol 1759.

Viborg Landsarkiv: B 85-2. Gørding-Malt Herreds justitsprotokol 1812-1815.

Rasmussen Holger. Ret og Straf i Danmark. København 1986.

Juul, Stig. Lov og Ret i Danmark. København 1969.

Olga Pedersen. Født 1935. Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Lokalhistoriker. Har udgivet Aastrup Sogns historie bd. 1 og 2. Slægten Rosendahl, samt artikler i Fra Ribe Amt.